

30. august 2023

J. nr. 22/10264

Referat fra møde i Grønt Dialogforum den 24. august 2023 kl. 16-18.30 i mødelokale A på Ullasvej 23, Rønne

NMF = Center for Natur, Miljø og Fritid

NMPU = Natur-, Miljø- og Planudvalget

Deltog:

Helle Munk Ravnborg (NMPU), Søren Schow (NMPU), Helle Bay (Danmarks Naturfredningsforening Bornholm), Ole Pedersen (Friluftsrådet Bornholm), Jens Christensen (Dansk Ornitologisk Forening), Mogens Elleby (Danmarks Jægerforbund), Erik Thorsen (Danmarks Sportsfiskerforbund), John Jespersen (Bornholms Miljø- og Energiforening), Frederik Tolstrup (Bornholms Landbrug & Fødevarer), Simon Munk (Bornholms Landbrug & Fødevarer), Peter Haase (Bornholms Naturhistoriske Forening), Elisabeth Falk (Foreningen Bornholm), Kasper Juel-Berg (Bornholms Energi & Forsyning), Torben Jørgensen (Bornholms Energi & Forsyning), Mads Boss (Center for Regional Udvikling, IT og Sekretariat), Michael Brandt-Bernbom (NMF), Ole Holm Pedersen (NMF) og Katrine Høst (NMF).

Deltog ikke:

Karen Lynn Jacobsen (NMPU), Pernille Lydolph (Destination Bornholm), Henning Berg (Bornholmske Borgerforeningers Samvirke), Simon C. F. Wæhrens (Skovdyrkerne), Lillian Rasch Madsen (direktør BRK), Søren Friese (Naturstyrelsen), Christa Lodahl (Business Center Bornholm), Jens Berthold (Bornholms Museum), Klaus Hansen Pedersen (LAG-Bornholm), Jesper Preuss Justesen (BOFA), Jens Haagensen (Bornholms Vandråd).

Referent: Katrine Høst (NMF)

1. Godkendelse af dagsorden

Godkendt.

2. Velkommen til Bornholms Vandråd

Bornholms Vandråd blev optaget som nyt medlem af Grønt Dialogforum på møde i Natur-, Miljø-, og Planudvalget den 8. juni 2023. Repræsentanten for Bornholms Vandråd Jens Haagensen var dog forhindret i at deltage i dagens møde. Vi siger velkommen næste gang.

3. Vandområdeplanerne 2021-2027, ved Center for Natur, Miljø og Fritid

Michael Brandt-Bernbom gav en kort introduktion til vandområdeplanerne 2021-2027.

De endelige vandområdeplaner blev offentliggjort den 15. juni 2023 (se planerne her: [vandomraadeplanerne-2021-2027-5-7-2023.pdf \(mim.dk\)](#)). Vandområdeplanerne er en samlet plan for at forbedre det danske vandmiljø herunder vandløb, søer, kystvande og grundvand i overensstemmelse med EU's vandrammedirektiv.

Vandløb:

Vandområdeplanerne fastsætter, at vi på Bornholm skal restaurere ca. 40 km vandløb, genslynge <10 km, åbne <10 km af rørlagte strækninger og fjerne ca. 5 fysiske spærringer.

Herudover skal der ske indsatser i forhold til spildevandspåvirkning af vandløb. Der er krav om indsatser for forbedret spildevandsrensning på ca. 323 ejendomme i det åbne land. Derudover videreføres krav om forbedret spildevandsrensning på ca. 154 ejendomme fra anden planperiode.

Der er metodefrihed, men lodsejere skal selv betale for den forbedrede rensning. Lodsejere kan vælge, at BEOF laver en løsning.

Det er en forholdsvis høj andel på Bornholm, som skal forbedre spildevandsrensning, i forhold til resten af landet. Vi kender ikke begrundelsen for dette.

Søer:

Der er ikke krav om nogen indsatser for søer på Bornholm.

Grundvand:

Uddybes på næste møde.

Kystvande:

Vandområdeplanerne fastsætter, at vi på Bornholm skal reducere udledningen af kvælstof til Østersøen med ca. 400 tons.

Kommunen skal ikke lave egne projekter for at efterkomme dette krav. Det er virkemidler som bl.a. minivådområder indlands, som ved en kollektiv indsats skal sikre dette.

Søren Schou (NMPU): Er der taget højde for Bornholms landareals størrelse i forhold til den store recipient, som ligger omkring? Det virker ikke retfærdigt for Bornholm.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Kommunen har ikke anfægtet beregningerne, da det ikke er kommunen, som skal udføre indsatserne.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Der har været en høringsfrist. Der er blevet stillet mange spørgsmål, og mange sten er blevet vendt. Man kan altid stille spørgsmål til grundlaget.

Frederik Tolstrup (BLF): Er bekymret, fordi det er den største begrænsning i hele Danmark. Men kan ikke gøre andet end at sige, at der er en opgave, som vi skal løse – bl.a. ved minivådområder. Har tidligere haft møde med Lea Wermelin, da hun var miljøminister, men hun ville ikke diskutere beregninger. Tidspres er også et problem.

Jens Christensen (DOF Bornholm): Vi er alle nødt til at gøre noget, selv om vi er små. Nu handler det ikke blot om de lukkede farvande som f.eks. Limfjorden, men også Østersøen, som har det skidt.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Det er første gang, Bornholm får disse krav, mens man i resten af landet har haft krav også i første og anden planperiode. Vi får krav, fordi Østersøen ikke opfylder miljømål.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Det er en råderumsdiskussion om, hvad recipienten kan klare. Vi er aldrig blevet mødt med så store krav som i denne planperiode.

Erik Thorsen (Danmarks Sportsfiskerforbund): En af de parametre, som gør, at Bornholm føler sig hårdere ramt er også, at vi har mange små vandløb, som spiller ind, når man taler om, hvad recipienterne kan tåle pr. m³ vand. Vi har også sommerudtørring.

Se også vedlagte oplæg fra mødet.

4. Minivådområder, vådområder og lavbundsprojekter, ved Bornholms Landbrug & Fødevarer

Frederik Tolstrup (BLF) indledte:

Landbruget skal lave mange minivådområder. Der skal en landzonetilladelse til, før man kan grave. Er kommunen myndighedsmæssigt klar til at behandle sagerne?

Simon Munk (BLF) holdt oplæg om indsatserne:

Det er i Landbrugsaftalen aftalt, at indsatskravene til reduktion af kvælstofudledningen skal ske ved brug af kollektive virkemidler og målrettet regulering (efterafgrøder). Kollektive virkemidler er frivillige, men hvis man ikke når målene, vil der blive skruet på den målrettede regulering. Kan man omvendt forøge andelen af f.eks. minivådområder, kan man nedsætte den målrettede regulering.

Vandområdeplanerne bliver kigget igennem af eksperter, og der kommer en 'second opinion' senere på året. Der er nogle udskudte krav, som der først tages stilling til efter second opinion.

Der er lavet en landsdækkende ordning for udtagningskonsulenter. Der er omkring 20 konsulenter på landsplan. Konsulenternes arbejde er finansieret af promilleafgiftsfonden, og SEGES har vundet opgaven. Konsulenterne skal rådgive og hjælpe lodsejere om indsatserne, som er noget nyt for Bornholm, mens de andre dele af landet har været i gang siden 2017.

Det er i princippet ligegyldigt, hvordan man gør med kombination af kollektive virkemidler– man skal bare nå målet. På Bornholm er det primært minivådområder, som skal laves.

Simon præsenterede en skitse af minivådområder. Minivådområdet fungerer ved, at drænvandet ledes over i åbne bassiner, hvor sedimentation og mikrobielle processer reducerer udledningen af nitrat og fosfor til vandmiljøet. Minivådområder er tekniske anlæg, men kan indpasses så godt som muligt i landskabet. De renses drænvand for kvælstof og fosfor. Sedimentationsbassinerne skal typisk renses op efter 5 år. Sediment kan udbringes på markerne.

Minivådområder skal placeres i forbindelse med hoveddræn, som afvander et opland på mindst 20 ha. Størrelsen på minivådområdet er typisk ca. 1 % af drænoplandet, hvilket vil sige mindst 2000 m². Volumen på minivådområdet skal sikre, at vandgennemstrømning ikke sker for hurtigt.

Tilskudsordning til minivådområder er åben 1.-30. september. Har omkring 20 bornholmske landmænd, som har vist interesse for, at der bliver kigget nærmere på deres jord. Når ikke at få sendt mange ansøgninger ind i år, da fristen er kort. Men formodet får man startet op måske med en håndfuld. Man kan søge myndighedstilladelser parallelt med ansøgning om tilskud. Myndighedstilladelser behøver ikke foreligge, før der ansøges.

Der er ikke krav om, at et minivådområde skal være firkantet, men der er krav til længde-bredde-forhold og dybder.

Mange minivådområder på Bornholm vil formodentlig blive helt eller delvist tørlagte om sommeren.

Jens Christensen (DOF Bornholm): Er der krav til bredudformning? Hvis man vil have naturindhold, skal man helst have svagere skråninger.

Simon Munk (BLF): Der er ikke krav til stejlehed på brinker. Men det er ikke sikkert, at økonomien vil hænge sammen, hvis minivådområdet bliver meget stort i overfladeareal, i forhold til den måde tilskuddet tildeles på. Men kan man få det til passe godt ind i landskabet, er det klart at foretrække.

Spørgsmål: Er minivådområder mere effektive end vådområder til at fjerne kvælstof?

Simon Munk (BLF): Det kan de være i forhold til arealforbruget.

Vådområdeprojekter handler om at etablere naturlig hydrologi på landbrugsjord, som udtages af drift. Det er effektivt i forhold til klima, hvor der er tørvejord med højt kulstofindhold, men her på Bornholm har vi ikke ret meget jord med tilstrækkeligt kulstofindhold.

Der er to tilskudsordninger: Vand- og klimaprojektordningen og Klima-lavbundsordningen. Der er fokus på frivillighed. Kommunen kan være medspiller og eventuelt projektejer.

Spørgsmål: Ønsker landmænd, at kommunen er projektejer på deres jord?

Frederik Tolstrup (BLF): Mange vil nok foretrække selv at være projekter.

Simon Munk (BLF): Men det er ikke usædvanligt, at kommunen er projektejer i andre dele af landet. Ofte berører vådområdeprojekter flere lodsejere.

Se også vedlagte oplæg fra mødet.

5. Overløbsbassiner, ved Bornholms Energi & Forsyning

Kasper Juel-Berg (BEOF) holdt oplæg om emnet:

BEOF har kortlagt de 124 overløbsbygværker på Bornholm, hvor der kan løbe spildevand i recipienten (vandmiljøet). Overløbene er nødvendige for at få fjernet spildevand fra borgere men medfører en miljøpåvirkning, når der sker overløb. Herunder har man kortlagt de 20 mest belastende overløb på Bornholm. De kan ses på kort i vedlagte oplæg. De ligger spredt over hele øen.

Man har for hvert bygværk set på, hvad man kan gøre. Hvad kan med henholdsvis separering og med forsinkelsesbassiner – og hvad er økonomien i det? Man har kigget på det for alle byområder.

Konklusionen er, at separatkloakering har meget lange udsigter, mens overløbsbassiner giver hurtigere effekt. Separatkloakering er også en dyr løsning både for BEOF og for de enkelte borgere. Og der er flere årsager til, at overløbsbassiner vurderes at være en bedre løsning. BEOF ønsker derfor at gå væk fra separering som virkemiddel i eksisterende fælleskloakerede områder. Man ser det som et paradigmeskifte.

BEOF har lavet en prioritering af, hvor det ser værst ud. For det enkelte overløb skal man se på den optimale løsning, som kan være et samspil mellem flere løsninger. Man kan måske lave åbne regnvandsbassiner i parker og lignende. Man kan arbejde med vejbede og regnbede for at forsinke vandet i at nå ned i kloakken. Man kan måske også ændre vejprofil eller andet, som forsinke vandet. Disse tiltag reducerer behovet for bassinbyggeri. Bassiner kan være underjordiske – man har nogle få i forvejen.

Ser et spildevandssystem som mange funktioner. Ved skybrud skal vandet væk så hurtigt som muligt. Normalt skal vandet tilbageholdes så meget som muligt. Er stor fortaler for, at vi finder på forskellige løsninger. Generelt er det en ny ting, at vi tilbageholder vandet.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Det er vigtigt at få sagt, at man ikke opgiver separatkloakering. Nu får vi bare flere redskaber til at håndtere regnvandet. Vi skal arbejde med, at alt vand ikke nødvendigvis skal i kloakken, og at der etableres mange spændende områder i forbindelse med regnvand.

Kasper Juel-Berg (BEOF): Er imod at lave en generel strategi for at separere hele øen. Er bange for, at der kan komme krav om decentral rensning af regnvand, og hvis man har separatkloakeret, skal man til at have mange minirensningsanlæg stående.

På Bornholm er der mange steder hældning og gode muligheder for at få vandet væk fra husene uden, at det skal i kloakken. Klimasikringsmæssigt er det også godt at forsinke vandet længere oppe, før det når ned i byerne.

BEOF vil etablere overvågning på et antal af overløbene for at se, om modelberegninger passer. Skal se, hvad man får for pengene ved at anvende forskellige løsninger. Udarbejder et løsningskatalog.

Se også vedlagte oplæg.

6. En Bornholmermodel for vådområder og vand i det åbne land – samtænkning af kvælstofindsats, natur, grundvandsnedsivning og klimasikring, ved Bornholms Landbrug & Fødevarer og Bornholms Energi & Forsyning

Helle Munk Ravnborg (NMPU):

I lyset af alt det, der skal ske:

- BEOF skal have mindre vand i kloakkerne og byerne.
- Landbruget skal holde vand tilbage – både til reduktion af N og i forbindelse med tørre forår, hvor man kan have brug for vand til at vande med.
- Naturen – kan have brug for mere liv og diversitet, hvor vand er rigtig godt.

Kunne man så gøre noget, som kan samtænke disse forhold?

Tilgangen kunne være at se på nogle af de gamle landkort, hvor man kan se engområder, hvor der engang har stået vand og måske nu står vand i perioder. Nogle af disse områder er også steder, hvor vandet siver ned til vores grundvand.

Kunne man måske overbevise miljømyndighederne om en lidt anden tilgang end minivådområder – om at sådanne områder også kan tilbageholde kvælstof lige så godt som eller næsten lige så godt som minivådområder? Landbruget i gang med at snakke med SEGES om det og med Miljøministeriet.

Frederik Tolstrup (BLF):

Hvis vi bare etablerer de 60 minivådområder, som der skal til, får vi ikke nødvendigvis så meget natur. Vi får måske mere ud af at gendanne gamle engområder. Der kører et forsøg i Ibsker, et pilotprojekt, som Thor Gunnar Kofoed er involveret i.

Håber, at det skaber fleksibilitet, så man har flere og sjovere virkemidler end minivådområder. Ved ikke, om det bliver muligt, men det er et spændende projekt. Det kræver, at Miljøministeriet er villige til at tænke nyt.

Torben Jørgensen (BEOF):

På Nordbornholm ligger mange boringer i ådale. Man har en forpligtigelse til at sikre Boringsnære beskyttelsesområder (BNBO'er). Dette kan fint samtænkes med de andre hensyn. BEOFs primære interesse i projektet er på drikkevandsområdet. Man har haft møder med BLF og kommunen om, at der kan være nogle synergier.

Frederik Tolstrup (BLF): Det er godt, hvis man kan samtænke tingene, også i forhold til landmændene, som skal lægge jord til.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Hvordan man bruger den jord, vi har, bedst muligt til flere hensyn på samme tid er centralt. Vi skal alle sammen gå sammen.

Jens Christensen (DOF Bornholm): Det lyder spændende, hvis man kan få flere oversvømmede områder. Men synes, man skal tænke skarpt i, om man laver naturgenopretning eller kvælstoffjernelse. Hvis man vil lave natur, skal man ikke føre næringsrigt drænvand ud i vådområderne. Naturstyrelsen har lavet nogle spændende projekter. Men hvis man tager tidligere engområder og leder drænvand derud, giver det algevækst. Man skal skelne mellem, om man laver natur, eller om man laver noget andet, og så måske får noget natur oveni.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Hvor kan man få flest kryds? Vi skal være bevidste om, hvilke valg vi tager – hvilken indgangsvinkel, vi har, til det enkelte projekt.

Søren Schou (NMPU): Synes, det lyder kedeligt med kvælstofsøer. Kunne man som landbrug stoppe nogle drænrør og lade det vand nedsive langsommere?

Frederik Tolstrup (BLF): Det gør vi også. Lægger nogle arealer brak også med EU-støtteordninger. Landmændene ved godt, hvor de dårlige marker er. Vi vil se en udtagning af marginaljorder.

Søren Schou (NMPU): Hvordan influerer Vurderingsstyrelsens vurdering af landbrugsjord på, hvor man kan lave natur?

Frederik Tolstrup (BLF): Det er skat. Det er en lovgivning, som gavner store landmænd, fordi de mindre ønsker at sælge noget af deres jord til større landmænd. Men meget af det ligger i hjørner osv., så det vil formentlig over tid gå ud af drift.

Helle Bay (DN Bornholm): Meget er uafklaret. Der kommer et begreb, som hedder naturejendom. Det er endnu ikke afklaret.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): Hvis alt går vel, har vi om 10 år et spændende bymiljø med vand – og får mere natur i landbrugslandskabet – måske ikke optimalt men alligevel – og måske kan vi fange en fisk i Østersøen.

7. Natura 2000-planerne 2022-2027, ved Center for Natur, Miljø og Fritid

Katrine Høst (NMF) orienterede om, at Natura 2000-planerne nu er endelig vedtaget, og derfor går arbejdet med handleplaner for hvert enkelt Natura 2000-område nu i gang.

Der er på Bornholm syv Natura 2000-områder på land. Natura 2000-planerne er en samlet plan for at sikre fremgang for naturen i områderne. En Natura 2000-plan består af mål og indsatser for naturen i det enkelte område.

Kommunerne skal i samarbejde med Miljøstyrelsen udarbejde handleplaner for hvert Natura 2000-område. Handleplanerne skal bl.a. indeholde en prioritering af myndighedens forventede forvaltningsindsats i planperioden og de forventede initiativer, som myndigheden vil tage for at gennemføre Natura 2000-planen, herunder en plan for interessentinddragelse.

Forslag til handleplaner skal sendes i offentlig høring senest den 3. januar 2024. Det betyder, at de skal på NMPUs møde den 6. december 2023, hvor der er sagsfrist den 20. november 2023. De endelige handleplaner skal vedtages inden 3. juli 2024.

Grønt Dialogforum vil blive orienteret om forslag til handleplaner på næste møde den 23. november 2023.

Helle Munk Ravnborg (NMPU): I den nye spildevandsplan kan man se beregnede udledninger i hvert enkelt Natura 2000-område. Kan man tænke på tværs i forhold til indsatser?

Se også vedlagte oplæg.

8. Fri dialog og eventuelt

Elisabeth Falk (Foreningen Bornholm) ønsker et punkt om fredninger på næste møde. Men det handler også om, at vi ikke har jord nok til det hele – hvordan laver vi en afbalanceret planlægning, så vi har jord til det hele? I forhold til fredninger kan det handle om, hvornår der gives dispensation og hvornår ikke? De kunne godt være oplæg fra både tilsynsmyndighed, fredningsmyndighed og lægmænd. Foreningen Bornholm kan også komme med indspil. Hvad lægger man til grund for dispensationer? Hvis der ikke er en klar formålsparagraf, virker det til, at man kan få dispensation. Det er måske ikke hensigtsmæssigt.

Frederik Tolstrup (BLF): Det er relevant, at vi tænker langsigtet. Vi kan komme bagved udviklingen, hvis vi ikke er bevidste. Kan også være relevant med større snak om brug af arealer.

Michael Brandt-Bernbom (NMF): Vi skal drøfte, hvordan vi kan rammesætte punktet. En fredning er ikke bare en fredning.

Ole Pedersen (Friluftsrådet): Der er en ordning, hvor Friluftsrådet anmelder muligt ulovlige skilte, men ved ikke, om der bliver fulgt op.

Elisabeth Falk (Foreningen Bornholm): Vi kender alle til sager, hvor vi bliver forargede. Men kan vi fokusere på, hvad vi kan gøre.

Det kan således konkluderes, at der allerede er forslag om følgende tre punkter til næste møde:

- Grundvand
- Fredninger
- Natura 2000-handleplaner